

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Панайот Карагъзов,
преподавател в Катедрата по славянски литератури на СУ
за конкурс за академичната длъжност **професор по антропология**
(професионално направление 2.1. Филология.
Антропология на българите. Български фолклор)
към Катедрата по българска литература на СУ „Св. Климент Охридски“

с единствен кандидат **доц. дфн Николай Георгиев Папучиев**

За участие в конкурса за заемане на академичната длъжност професор по антропология към Катедрата по българска литература на Софийския университет документи е подал доц. дфн Николай Георгиев Папучиев. Единственият кандидат е завършил магистърските програми по българска филология в ЮЗУ „Неофит Рилски“ в Благоевград (1997) и по социология в Университета на град Лунд, Швеция (2002). От 2004 г. Папучиев е изследовател в Института за литература на БАН и редактор в сп. „Литературна мисъл“; от 2006 до 2007 г. той е редовен асистент по Български фолклор и Етнология в ЮЗУ; от 2009 до 2013 г. е главен асистент по антропология на славяните в СУ „Св. Климент Охридски“, а през 2013 г. е избран за доцент по същата дисциплина в Софийския университет.

През 2007 г. Николай Папучиев защитава дисертация за придобиване на образователната и научна степен доктор на тема „Родствена система и родствени отношения на българите християни“, а през 2016 г. – след защита на докторската теза „Преобразяване на традиционната култура в модерен разказ за нацията. Антропология на вещта и символните форми“, става доктор на науките.

Доц. Папучиев е член на редица български и чуждестранни научни организации, и е бил редактор на Годишника на ФСлФ на СУ. Той е научен ръководител на двама успешно защитили докторанти и на двадесетима дипломанти. От 2019 г. доц. Папучиев е ръководител на Катедрата по българска литература на СУ. Преминал е през специализации в полски и австрийски университети; осъществявал е преподавателска мобилност по програма Еразъм; участвал е с доклади в над тридесет научни конференции у нас и в чужбина и е изнасял лекции и лекционни цикли в университетите във Варшава, Люблин, Познан, Торун, Бяла Подласка и др. Кандидатът за академичната длъжност професор владее английски, руски и полски език.

Доц. Н. Папучиев е ръководител и участник в няколко мащабни научноизследователски проекти, сред които: „Преходът след 1989 г. – интерпретации на

историческата промяна, социалния опит и културната памет в съвременната българска литература“, „Музеят – възможен и невъзможен“, „Спешна антропология: Биография на институциите“, „Музеят и формирането на националната култура“, „Феноменът БайГаньов българската фолклорна и литературна култура от първата половина на ХХ век“, „Брак и семейство в малкия град“ и др.

През периода 1996–2021 г. доц. Папучиев е публикувал четири авторски монографии, учебник по „Културна антропология“, три студии и над петдесет статии. Еднолично, или в колектив, той е съставител на пет сборника с научни доклади. Негови публикации са цитирани над петдесет пъти и е участвал с доклади в множество научни форуми в България и чужбина.

За конкурса за академичната длъжност професор кандидатът е представил монографиите „Музеят – възможен и невъзможен. Предизвикателства на масовата култура, стратегии на пазара и носталгично помнене на миналото“ (София, 2019, Кралица Маб) и „Фестивали. Мрежи. Идентичности. Маскарадните игри в Перник и регионалните им отражения (София, 2021, УИ „Св. Климент Охридски“) и студиите „Смяната на имената като сюжет в киното от периода на Прехода и след него“, „Сурва в Перник и спецификите на политиките за опазване на културното наследство в епохата на НРБ“ и „Граф Дракула и художествените образи на злото: Имагологии, идеологии, туризъм“. Публикациите за участие в конкурса са авторски и не са използвани за придобиване на предишна научна степен и заемане на академична длъжност.

Предмет на повечето изследвания е проблематиката, свързана с музеите и фолклорните фестивали, а техен общ знаменател е трансформирането на материалното и духовно минало в история или места на паметта, „поддържана от винаги живи групи хора“. В редица публикации са вплетени мотиви за различните типове травми и тяхното преодоляване; дискутирана е взаимнообвързаността на личната с колективната памет и на паметта на хората и паметта на предметите/вещите. Папучиев реконструира културната политика на НРБ и други страни и обръща осезателно внимание на комерсиализирането на съвременната масова култура и на набирация скорост културен туризъм.

Преобладаващата част изследвания са интердисциплинарни из сферите на антропологията, класическите фолклор и етнография, филмографията, мемоаристиката и др. и са извършени предимно чрез методите на интерпретативна антропология.

Изследванията на Николай Папучиев са актуални и са част от руслото в световната историческа, литературна и антроположка наука, осветляващо от различни гледни точки (и чрез различна методология и изразни средства) въпросите на паметта и травмата; връзката на човека с материалния свят; различни проявления на носталгията; проблемите на културата и потребителите на култура; опитите за съживяване/ревитализиране на музейното дело, а също така и на неговото интерактивно визуализиране. Обърнато е внимание на ориентирането на музеите и фолклорните фестивали към културния туризъм.

За да бъде по-нагледен – ще спомена, че анализите, описанията и констатациите в представените за конкурса публикации на доц. Папучиев (особено в монографията му за музеите от 2019 г.) предхождат и се вменват в контекста на радващия се на голям читателски и преводачески интерес роман на Георги Господинов „Времеубежище“ (2020) и в този ред на мисли – наблюденията на Папучиев за времето и вещите тематично и времево се вменват в условната тематично-темпорална рамка между „Инвентарна книга на социализма“ (Генова-Господинов, 2006) и „Времеубежище“. Разбира се всеки според жанра си.

Заявените за участие в конкурса селектирани от доц. Папучиев публикации условно могат да бъдат разделени в две групи: „статика“ и „динамика“. Към „статиката“ принадлежат „Музеят – възможен и невъзможен. Предизвикателства на масовата култура, стратегии на пазара и носталгично помнене на миналото“ и „Граф Дракула и художествените образи на злото: Имагологии, идеологии, туризъм“, а към „динамиката“ – „Фестивали. Мрежи. Идентичности. Маскарадните игри в Перник и регионалните им отражения“ и студиите „Смяната на имената като сюжет в киното от периода на Прехода и след него“, „Сурва в Перник и спецификите на политиките за опазване на културното наследство в епохата на НРБ“. В първата група (на пръв поглед) преобладава материалното присъствие, а във втората – човешкото. Още тук обаче желая да отбележа, че изследователят показва съществуващите и набелязва нови идеи за превръщането на статиката в динамика чрез „одушевяването“ на музейните експонати и представянето на лични, локални и национални наративи чрез вещите, снимките и др. носители на материалността.

В монографията „Музеят – възможен и невъзможен...“ Н. Папучиев разглежда конкретните експонати и цялостната концепция за музеите като предмети и явления, създадени или започнали в миналото, но със значение за настоящето и бъдещето – т.е. тяхното функциониране като места, а в някои случаи като *петна* на паметта. На пръв

поглед широкоспектърният подбор изглежда еkleктичен, но в хода на цялостната монография се вижда, че той не е самоцелен, а преследва изследователската логика да представи как музеите, съобразявайки се с тенденциите този тип места на паметта да се адаптират към налаганата от масовата култура комерсиалност, могат да избегнат превръщането им в „музеи на самите себе си“. Папучиев показва преплитането на познавателната и възпитателната функция на музеите със забавата, развлечението и утилитаризма.

Изследователят заявява, че „Географската локация на изследваните музеи не е водещ принцип при подбора на обектите; определяща е ролята, която [те] имат за типологизиране на определени тенденции в областта на културата“ и за обект на анализите си той избира: музея на Братя Грим в Касел, Къщата на Жулиета във Верона, музеите на открито Скансен в Стокхолм и Етъра край Габрово, къщите на Баба Илийца/Пена в Челопек и на Тодор Живков в Правец, мемориала на Г. Димитров в Ковачевци (и някои други подобни сбирки, свързани с Г. Димитров), частни експозиции на колекционери във Велико Търново и околностите, снимковата сбирка на средностатистическото Семейство Стоянови и др. Като цяло изследването върви по низходяща линия – от по-старите към по-новите и от големите световно известни музеи на закрито и открито към по-малките и слабо известни дори на повечето българинаши музейни сбирки и колекции, които авторът определя като „неслучените музеи на близкото минало“.

Изследователят избира разнообразни за интерпретация символни ключове. Към музея на Братя Грим и комерсиализирания феномен „По пътя на братя Грим“ той подхожда през разразилата се дискусия в чужбина и у нас относно оригиналните и адаптирани приказки на двамата братя. Къщата на Жулиета е разгледана основно през анализа на множеството киноленти и постановки, които мултиплицират и актуализират идеите на шекспировата пиеса „Ромео и Жулиета“. Шведският Скансен е представен през призмата на модерния национализъм и световните етнографски изложения, а неговият български съответник – етнографският комплекс Етъра – през възраждащия се в социалистическа форма национализъм и развиващ се вътрешен и международен туризъм. Възникналите в епохата на „зрелия социализъм“ и по времето на Прехода български музеи и сбирки са интерпретирани чрез интервюта с техни създатели, уредници и изследователи и мненията, вписани в книгите за посетители. Общият подход към разнотипните музеи е стремежът на Папучиев да разкрие „механизмите, чрез които по символен път се изграждат представи в колективната памет“, или липсата на потенциал за превръщането им от лична в колективна памет.

Една от нишките, която протича през цялото изследване, е идеята за разширяването на функциите на музейните пространства, в които чрез провеждане на различни мероприятия, се генерират забава и дори нови места на семейна, локална и национална памет. Друг важен подход на Папучиев към класическите и новите музеи е трансформирането на зрителя/посетителя от пасивен реципиент в активен участник в събитията от музейната експозиция. Доколкото по аналогия рецензентът на дисертации и конкурси е своеобразен „участник“ и „оценител“, ще си позволя да вметвам и свои лични наблюдения в анализа на някои музеи.

Интересни мисли и интенции поражда сравнението между Къщата на Жулиета във Верона и къщата на Баба Илийца/Пена в Челопек. И двете къщи възникват от литературни героини, но ситуирането им от фикционални в материални жилищни пространства преследва различни цели. Градската управа на Верона „осребрява“ литературната локация на шекспировата пиеса, „пренасяйки“ я в стара, съществуваща от 14 век, къща с цел да стимулира приходите от туризма, а изграждането на „копие“ на къщата на баба Пена в Челопек и обзавеждането ѝ с „подръчни“ местни експонати цели извисяване и вписване на локалния патриотизъм в националния наратив. В първия случай се използва автентичен старинен материал, а във втория – сурогатен. Впрочем не е зле да се припомни, че този маниер на „реставриране“ на миналото е типичен за историческите обекти, които напоследък се „възстановяват“ по културни програми на Европейския съюз...

Идеята на Папучиев е да покаже как музеитенасочват към себе си големи туристически потоци. Мениджърите на Къщата на Жулиета комерсиализират и материалното, и нематериалното и привличат посетители от цял свят, а тези на Къщата в Челопек – инвестират в локалния патриотизъм. Въпреки, че музеят на фикционалната Жулиета „паразитира“ върху „нещастната и непостижимата любов“, множество италианци и чужденци посещават Верона, за да сключат брак и да се обвържат с бъдещето, а малцина нашенци се отбиват в Челопек за да чуят беседа за миналото. Казаното от Папучиев, че „възникнали в условията на зараждащ се национализъм, музеите, представящи културата и бита от миналото, неизменно се превръщат в ключови елементи от визуалното експониране и опредметяване на семиотичния код на етноцентричната матрица. При това полагайки я в по-широкото поле на националното изграждане“, важи и за изникналата от Вазовия разказ „Една българка“ (1899/1902) къща-музей в Челопек (2003), която чрез реконструкцията на личността и делото на

прототипа на Вазовата героиня „определява“ превръщането на локалното в национално.

Към изтъкнатият Папучиев търговско-туристически характер на Къщата на Жулиета ще добавя още нещо в посока на осъвременяването на туристическия интерес. Към описаните от автора две секретарки-доброволки от „Клуба на Жулиета“, които с хартиени писмаотговарят на влюбените, към 2005 г. в една от стаите на къщата бе поставен компютър, от който посетителите (вместо да лепят с дъвка листчета-желания по стените на къщата) могат да отправят своите молби и питання директно до Жулиета. Търсенето определя предлагането и е излишно да се отговаря на въпроса защо Верона е любимо място за сватби, а ресторант-музея „Ракета – ракия бар“ в София (в който се е женила Людмила Живкова), и обширните интериори на музеите в Правец или Ковачевци (все още) не предразполагат за (идеологизирана) матримониална търговска реализация...

Дракула от студията на Папучиев „Граф Дракула и художествените образи на злото: Имагологии, идеологии, туризъм“ е митологически субектслят в литературата и киното с реално съществувалия едноименен граф, който по подобие на Шекспировата Жулиета привлича туристическите потоци. Замъкът Бран в Трансилвания става едно от „специфичните географски и архитектурни територии на злото, които го определят и визуализират наличните [литературни и филмови] представи“. Папучиев откроява как интересът към материализирания израз на страха и ужаса е превърнат в доходен бизнес и част от развлекателната индустрия още от правителството на диктатора Николае Чаушеску.

Оптимално съчетаване на национализъм/ патриотизъм и икономическа подкрепа представлява двойката открити музеи – Скансен (1891) и Етъра (1964). Папучиев умело показва трансформирането на модерния европейски национализъм от края на 19 век в социалистически през 60-70-те години, когато поизчерпалият се пролетарски интернационализъм се нуждае от национална конкретизация, а на фона на бързо изпреварващите ни капиталистически икономики се налага отново да се хвалим с посипаното с нафталин минало. Впрочем, през 70-те години на предишния век организиранят международен туризъм в НРБ процъфтяваше. Той все още не беше чисто културен, но включваше и културно-познавателни елементи. През седемдесетте и началото на осемдесетте години многократно съм посещавал Етъра като екскурзовод или преводач и твърдя, че нашият скансен е замислен и като обект за масовия туризъм

по трасето Южна –Северна България и обратно иосезателният спад в посещението муоколо 89-та г. се дължи на пресъхналите потоци съветски туристи.

В тази част на монографията, като и във „Фестивали.Мрежи. Идентичности. Маскарадните игри в Перник и регионалните им отражения“, доц. Папучиев прави административна и идеологическа реконструкция на променящото се държавно отношение към фолклора и етнографията и към живите народни обреди и обичаи, а също така и на опитите за тяхното одържавяване и осъвременяване. Изследователят критически анализира намесата в спонтанно и колективно създавания и колективно разпространяван фолклор и тенденциите към неговото използване за привличане на туристически потоци към някои западащи в редица отношения български региони.

Актуални са анализите и равносметките на изследователя относно музеите-идеологически стожери на социализма – Къщата на Т. Живков в Правец и мемориала на Г. Димитров в Ковачевци. Интересното е, че докато паметта за международно известния герой от Лайпциг и дългогодишен секретар на Коминтерна неумолимо избледнява, паметта за последния наш соцръководител продължава да е жива и музейната сбирка се възприема от преобладаващото количество посетители като място на паметта, олицетворяваща социализма, а не като *петновновата* ни история. Причината за това е, че международно известните факти около Димитров са се превърнали в история, докато периодът на социализма и неговата персонализация с Живков все още генерира носталгия, както по соцминалото, така и по младостта на помнещите периода посетители. Любопитна антроположка ремарка е казаното от Калин Пенчев – собственик на проспериращата търговска фирма „Малинчо“, внасяща български хранителни продуктив САЩ, че неговият успех се дължи на най-търсената от българите-имигранти (повечето избягали от соца) стока – носталгията.

Носталгията определя и интереса към нововъзникващите български музейни феномени – частните сбирки от типа на фотоекспозицията на Семейство Стоянови преустроени ресторанти и барове-музеи на соцаот типа на „Ракета – ракия бар“, които Папучиев анализира в края на монографията си. Като чест посетител на р. „Ракета“ още от 70-та година, ще си позволя да интерпретирам функцията на тези квазимузеи със двустигието

МУЗЕИ

Всяка кръчма е музей на спомените,
дестилиращ мечтите в минало.

Кръчмите сами по себе си са своеобразни музеи и места на паметта, съхраняващи, генерации наслагващи индивидуалната с колективната памет. В тях обаче не битовите предмети или соцмебелировка привличат клиентите, а възможността за споделяне, тъй като в повечето случаи споделяме миналото, а не бъдещето си. Заключението на Папучиев, че „Вещите в етнографския музей могат да имат собствена биография само ако по един или друг начин са били притежание на определена личност, чиито исторически заслуги са несъмнени“ с пълна сила важи и за нововъзникващите сбирки, колекции и сурогатни кръчми-музеи.

В определени случаи музеите са свидетелство на преживяна лична или национална травма и са опит за тяхното преодоляване. Възникнала в контекста на Вазовия разказ Къща на Баба Илийца показва, че травмата от турското робство все още не напълно преодоляна, а музеите на Тодор Живков и Георги Димитров определено активират личните травми у редица посетители.

Основният труд на Папучиев, който разглежда преодоляване на травмата чрез изкуството е студията „Смяната на имената като сюжет в киното от периода на Прехода и след него“, в която от антроположка гледна точка са противопоставени филмите „Гори, гори огънче“ и „Грамофон“ на мега соцпродукцията „Време разделно“/ „Време на насилие“. Доц. Папучиев разглежда рецепцията на двата нови филма в локален и национален план и показва, че травмата от Възродителния процес и предхождащите го сходни мероприятия все още не е заличена. Въз основа на редица интервюта със създателите на двата филма, техни зрители и участващи в снимането им местни жители Папучиев пресъздава историко-политическия контекст на травматичните събития при принудителното преименуване изключва, че филмите и дискусиите около тях поставят въпросите: „кой има право да разказва и как трябва да разказва за смяната на имената и изобщо за процесите в близкото минало“ [...] и „какво е културна периферия днес и как всичко това рефлектира върху самочувствието и самооценката на хората“.

Доколкото академичната длъжност професор включва в себе си не само изследователската, но и преподавателската дейност, бих желал в качеството си на директор на Летния семинар по български език и култура за чужденци на Софийския университет, да потвърдя, че лекциите на доц. д-р Николай Папучиев пред чуждестранна аудитория се радват на голям интерес. Колегата Папучиев е ерудиран и

обаятелен преподавател, умеещ да задържи вниманието на слушателите и да провокира техните въпроси.

Въз основа на високата научна стойност на рецензираните публикации, както и на редица други неотбелязани в рецензията приносни моменти цялостната изследователска дейност на кандидата, предлагам на почитаемите колеги от научното жури да гласуват доц. дфн Николай Папучиев да заеме академичната длъжност професор по антропология (професионално направление 2.1. Филология. Антропология на българите. Български фолклор) в Катедрата по българска литература на СУ „Св. Климент Охридски“.

Проф. дфн Панайот Карагъзов